

H. KURRIK

TEKSTIILTEHNILISI HARULDUSI
E. R. MUUSEUMIS

ÄRATRÜKK

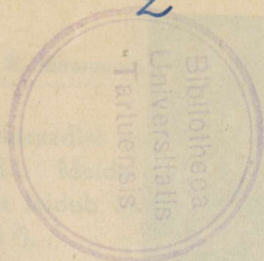
EESTI RAHVA MUUSEUMI AASTARAAMATUST IX—X (1933/34)

TARTU 1934

A-43505¹¹

2

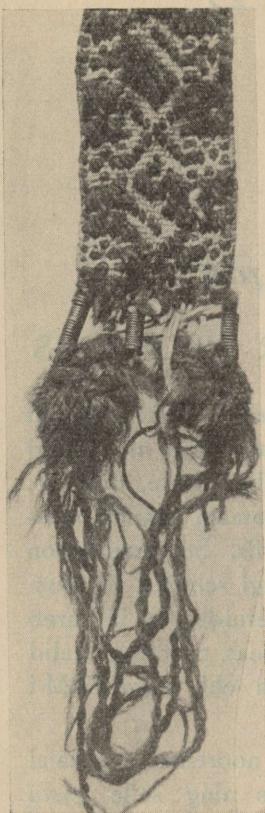
127105

TEKSTIILTEHNILISI HARULDUSI E. R. MUUSEUMIS.

Suurem osa tekstiilesemeid ERM-i kogudes on pärit läinud sajandist. Oma kuju ja tehnika poolest seevastu osutub nii mõnigi ese päranduseks kaugemast minevikust, nagu sõba, sõuke, kõlavöö, rõhud jne. Eriti välismõjudest kauemini puudutamata jäänud maaladel püsis hilisajani „vana kirja järgi“ töötamisviis. See traditsioon väljendub tihti piciasjus. Kuid lõppeks nii mõnigi tehnika või ilustusvahend ei vasta enam ajanõuetele, muutub harulduseks ja sureb välja. Niisuguste jäänuste hulka kuuluvad muu seas pronksspiraalid säärepaelte ilustisena ja Sõrve seeliku äärispaelad ehk *aiad* ERM-i kogudes.

Pronksspiraale rõivailustisena nooremal rauaajal tunneme meie oma vähestes tekstiil-maaleidudes ning selle ajastu rikkalikkudes kogudes Soomes ja Lätis. Spiraalid esinevad tol ajal ms. äärilustisena ja ka peahetes ja ripatsites (vt. meie pilt 7 ja I. Manninen, „Eesti rahvariiete ajalugu“, lk. 38, pilt 17).

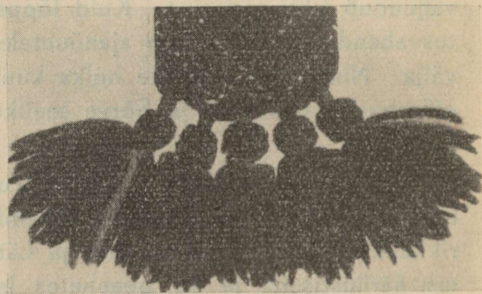
Kauge järelkajana möödunud ajastust tunduvad pronksspiraalid paelal pilt 1, mille kohta muuseumi kataloogist loeme: „Meeste kaltsa sääre puudiku. Puudikud seotud kaltsa ümber, et kaltsad langeksid nagu kotid alla. Kinkinud (1921. a.) pr. K. Utso, Tarvastu khk. ja v., Kuusiku talus, tehtud sealsamas 60 a. eest.“ Pael on 2,5 sm lai, kootud ühes tükis, hiljemini 92 ja 106 sm pikkusteks tükkideks pooleks lõigatud, nii et ainult paela ühes otsas oleksid narmad. Narmad on neljas harus kaetud 0,7 ja 0,8 sm pikkade peenest vasest spiraalidega; üks neist on kadunud. Spiraalid on paarikaupa ühendatud väikeste ümmarguste tutikestega, nende all harvad narmad. Teise paela ots on täiesti kõdunenud. Paela kiri on korjatud, nn. kahehanguline, haakristi variant, kirjalõngad vanades metsavärvides: tumesinine, punane ja kollane, narmastes lisanduvad rohelisted lõngad. Huvitav, et Heikel oma uurimisretkel Eestimaal (1901. ja 1902. a.) leidis Paistus peaaegu samasuguse haruldase

Pilt 1. Meeste kaltsa
sääre puudikud, Tarvastu.
ERM, A 152:8. Mõõt 4/5.

Pilt 2.
Peavöö,
Petseri. ERM,
A 266:18.
Mõõt 7/8.

Pilt 3. Peavöö, Panikovitsi.
ERM 6595. Mõõt umb. 1/2.

Pilt 4. a — sukapaelad, Mihkli. ERM 2853; b — vöö, P.-Jaagupi. ERM, A 119:108;
c — pea pael, Mustjala. ERM, A 290:1104; d — päävöö, Petseri. ERM 6441;
e — pää vüü, Panikovitsi. ERM, A 231:12. Mõõt 1/3.

vöö: kiri on sama, otstes on viis vasktraadist spiraali vöö ja narmaste vahel, puuduvad ainult tutikesed¹. Muide see kiri Viljandi-maal on täiesti võõras (ainult Hallistest leidub üks sama kirjaga ja samades värvides umb. samavanune vöö²).

Hangulised kirjad on tavalised Setumaal. Imelikul viisil viitavad ka sel'e paela tutid Setumaale, kust me leiame neile kaks vastet (pld. 2 ja 3). Mõlemad on peavööd, millega seoti linik ümber pea, ja mille otsad rippusid seljal. Neid palmiti toimselt pehmest lõngast. Vanema vöö otsad (pildil 2) on täiesti analoogilised eespool-kirjel-datud paelaga. Vaskspiraale asendavad villased mitmevärvilised lõngad. Teisel vöö (pilt 3), arvatavasti uuema päritoluga, pole tutid omavahel enam ühendatud ja mähitud narmaste osa on märksa lühem. Kõik teised muuseumi kogudes leiduvate setu peavööde

Pilt 5. *Kuue puuk*, Jämaja. ERM 12556. Mõõt 1/1.

narmad on lõngadega mähitud, kas mitmes harus või võretaoliselt (pilt 4 d—e). Uuematel vöödel leidub klaaspärle lõngspiraalide kõrval.

Peale kõnesolevate Tarvastu säärepaelte leidub ERM-i kogudes mujaltki korjatud kirjaga meeste säärepaelu ja üksikuid vööpaelu (pilt 4 b), mille otsnarmad mähitud 2—8 sm pikkuselt ühes või mitmes värvis lõngaga, millele lisandub vaske meelde tuletav läikiv lame kardlõng. Neid leidub: Jaanist, Kihnust, Läänemaalt, Raplast ja Ristilt, Pärnu-Jaagupist ja Tartust. Võimalik, et viimane on mujal valmistatud. Villaseid ja kardspiraale labaselt ning toimselt palmitud naiste suka- ja meeste säärepaeltel, põlle-, püksi- j. m. paeltel (pilt 4 a) leidub väheste muudatustega samalt maa-alalt: Anseküla, Jämaja, Karja, Kihnu, Muhu, Hiiu, Läänemaa, Harjumaa, eriti Rapla ja Risti, Loode-Pärnumaa ja Tartumaa.

Nimetatud paelad on osalt praegugi tarvitusel. Meeste säärepaelad seevastu figureerivad vaid veel nn. pulmapaeltena. Säärepaeltena neid kanti lühikeste pükstega pikkade sukkade peal. Need

¹ A. O. Heikel, Die Volkstrachten in den Ostseeprovinzen und in Setu-kesien, Helsingfors 1909, lk. 32 ja tab. XIV: 1.

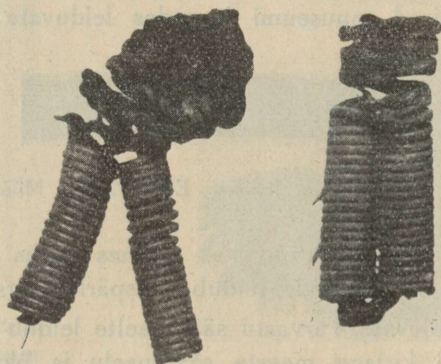
² ERM 1785.

olid pruudi kingitus peigmehele, kes nendega kirikusse laulatusel läks ja pärast pulmas tantsis³.

Kuid veimigi seoti pulmapaeltega „ametmeestele“ ja peiu sugulastele käsivarre ümber⁴, sellest siis nende mitmesugused nimed: veimepaelad, andide paelad, kimbupaelad ja pillimehe pillipaelad.

Muhu pulmapaelad spiraalide ja nartsudest tuttidega otstes on palmitud nõõrid ja täitsid sama otstarvet nagu eelmisedki.

Villased spiraalid meeste vöödel mistahes tehnikas on erandid. Vastavalt setu peavööle esinevad need aga Mustjala tüdrukute peapaelal, mille ots rippus seljas ja on maitsekalt mähitud villase ja kardlõngaga. Ühes vööotsas on 6—7 haru, mille pikkus 8,5 sm (pilt 4 c).

Pilt 6. Paelatkendid, Gulberis, Liezēris, Madona. Arkeoloogia Kabinett 1390:91. Kaks korda suurendatud.

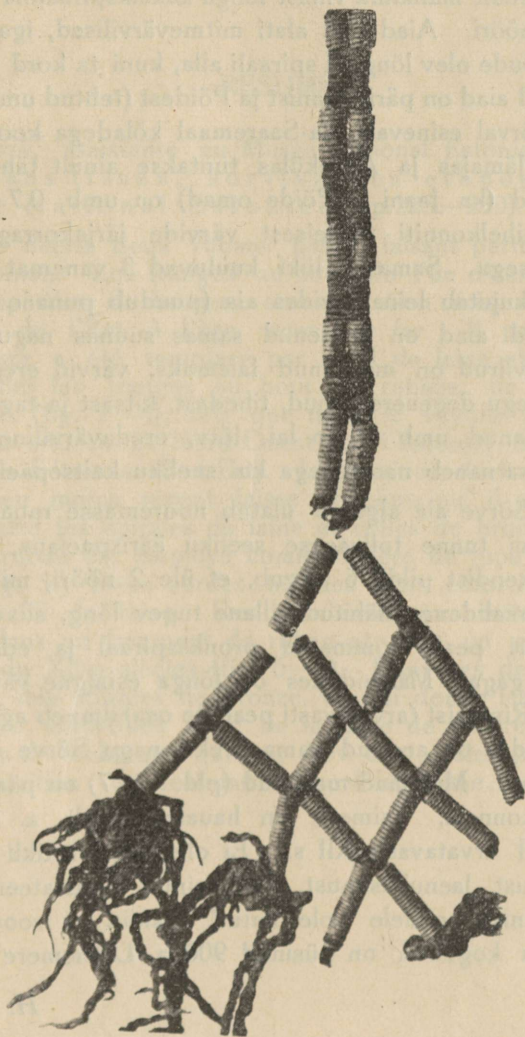
Kokkuvõttes näeme, et kõik eespool-kirjeldatud paelad ja vööd olid enam-vähem ehteasjadeks, neid kanti nähtaval kohal, lõpuks ainult veel pulmapidudel, seepärast pandi ka erilist rõhku nende ilustistele spiraalide ja tuttide näol.

Et sellised mitmesuguses tehnikas kootud, kuid samasuguste spiraalidega ilustatud paelu leidub piiratud maa-aladel, siis võib oletada, et see ühtelangevus pole juhuslik. Tundub, et on tegemist ühe vanema, juurdunud tehnikaga, mille eeskujud vahest ulatusid kaugemasse minevikku, nagu Tarvastu paelalgi. Selle suhted Setumaaga jäävad esialgu selgitamatuks.

³ ERM 6006 Anseküla.

⁴ ERM. A 284:7 Lihula.

Valdavas enamuses Saaremaa lääneossa koondunud on teine haruldane ese, nimelt selle ala seeliku äärispael, *ai* ehk *pook* (pilt 5). Neid leidub ERM-i kogudes: Ansekülast 8, Jämajast 6,

Pilt 7. Ripats, Annas muiža, Madona.

RLB 690, Valsts v­esturiskais m­uzejs, Riia. M­õõt umb. 1/1.

Kihelkonnast 3 ja mujalt Saaremaalt veel 3. Selle paela tehnika erineb k­õigist muist meile tuntud pookadest, veerikutest ja

paeltest. Tööviisi kirjeldused puuduvad, arvatavasti kinnitati kõigepealt mõnel alusel (lual, pingil, seinal) rööbiti 2 tugevat nööri, neid sidudes aluse sisse löödud pulgakeste või naelte külge. Selle järel hakati tihedalt mähkima villast lõnga kaksikspiraalina vaheldumisi üle kummagi nööri. Aiad olid alati mitmevärvilised, iga värvi jaoks oma vihike. Jõude olev lõng jäi spiraali alla, kuni ta kord kätte jõudis. Kõige vanemad aiad on pärit Jaanist ja Pöidest (tehtud umbes a. 1800), spiraalaiade kõrval esinevad Ida-Saaremaal kõladega kootud poogad. Kihelkonnas, Jämajas ja Ansekülas tuntakse ainult tähendatud aia. Kõik need aiad (ka Jaani ja Pöide omad) on umb. 0,7—1 sm laiad ja erinevad kihelkonniti üksteisest värvide järjekorraga ja värvi laikude suurusega. Samasse liiki kuuluvad 3 vanemat Jämaja aia, millest pilt 5 kujutab leinavärvides aia (puudub punane värv), kuna Jämaja uuemad aiad on arenenud samas suunas nagu seelikudki, mille valged viirud on muutunud laiemaks, värvid eredamaks; nii ka ai on peaaegu degenerereerunud, tihedast, kitsast ja tagasihoidlikust paelast on saanud umb. 4 sm lai, lõtv, eredavärviline seelikujätk, mis pigemini sarnaneb narmastega kui seeliku kaitsepaelaga.

Kuid ka Sõrve aia algkuju ulatub nooremasse rauaaega, olgugi et meie teda ei tunne toleaeagse seeliku äärispaelana, vaid ripatspaelana. Katkendist pildil 6 selgub, et üle 2 nööri, mis siin kõdunenud, on spiraalidena mähitud villane tugev lõng, siis vahelduseks kummagi nööri peale tõmmatud pronksspiraal ja edasi jätkatud mähkimist lõngaga. Maaleidudes on lõnga esialgne värvus muutunud pruuniks. Ripatsist (arvatavasti peachte osa) ilmneb aga, et pronksi ja lõnga vaheldus on andnud sama efekti nagu Sõrve aia vahelduv värvide järjekord. Mõlemad maaleiud (pld. 6 ja 7) on pärit Lätimaalt, Madona maakonnast. Esimene on haualeid umb. a. 1000 p. Kr., teine üksikleid arvatavasti XII s.⁵ Ei ole selle artikli kavas määrata vastastikust laenuküsimumust, vaid ainult konstateerida, et üks haruldane tehnika, millele pole leitud vasteid ei soome ega läti etnograafilistes kogudes, on püsinud 900 a. Läänemere idarannikul.

H. Kurrik.

⁵ Mag. M. Schmiedehelmi ja dr. V. Ginters'i lahkeil andmeil.

RÉSUMÉ.

H. Kurrik, assistante au Musée National Estonien. — Quelques rubans tissés, survivances ethnographiques au Musée National Estonien (p.225—230).

L'auteur décrit deux rubans tissés, faisant partie du costume national estonien. Les franges au bout de l'un d'eux (fig. 1) sont ornées de spirales de bronze, ornementation très commune dans la Baltique de l'Est à l'âge récent de fer. Il paraît que plus tard le bronze a été remplacé par le fil de laine et de lame d'or pour entortiller les franges au bout de rubans, de jarretières, de bandeaux etc. (fig. 2—4), tels que nous le voyons en usage dans les provinces situées au Nord-Ouest de l'Estonie, dans les îles à l'Ouest et en Sétumaa (Sud-Est). L'apparition du bronze dans un objet plus ou moins récent laisse conclure qu'il y a un rapport génétique entre les spirales de laine et celles de bronze.

L'autre ruban est employé comme lisière de jupe dans l'île de Saarémaa (fig. 5.) Deux cordes tendues sont entortillées alternativement d'un fil de laine. Des pendants pour cette technique se retrouvent dans un fragment de ruban et dans un pendentif datant du XI-e et du XII-e siècles (fig. 6—7). Dans ces derniers la laine alterne avec des spirales de bronze, ce qui donne les mêmes effets que la lisière entortillée avec de la laine de différentes couleurs. Menus détails de technique qui ont duré des siècles pour se perdre avec la disparition du costume national lui-même.

A

43 505

127 105